Vem tillhör natten?

□ Hon lär sig att kontrollera sitt gåtempo, sin hållning och sitt ansiktsuttryck. Hon kan snabbt uppskatta en situation, överblicka gatan och överväga om hon ska gå över eller välja en annan väg.

Sådana är villkoren för kvinnor ute i den offentliga miljön – på männens territorium.

Om kvinnors villkor och förhållanden i stadsmiljön – både den privata och offentliga – handlar ett temanummer av den tyska tidskriften 60 Arch.

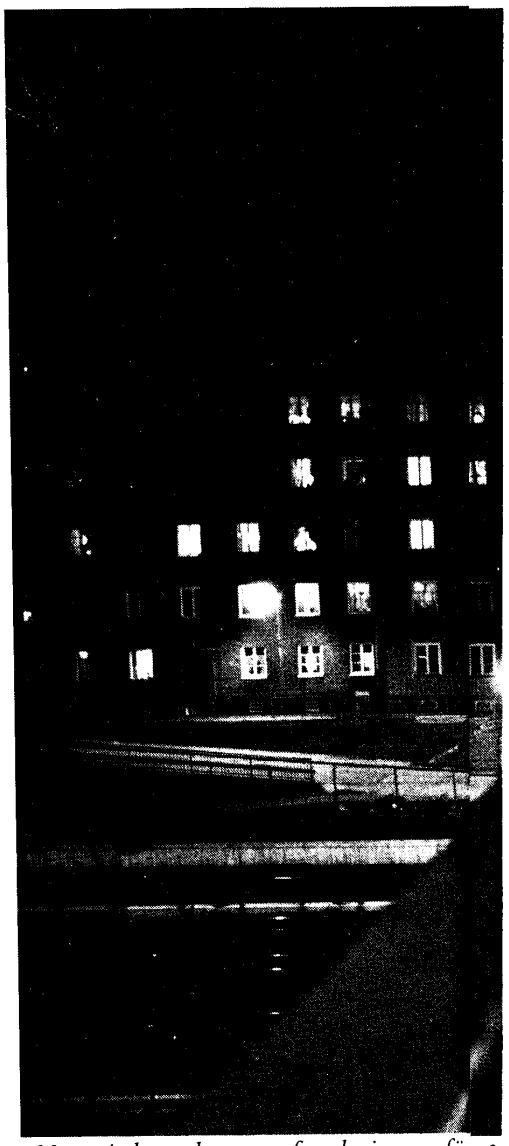

Män visslar och tutar efter kvinnor, för fö

Städer är våldsorter för kvinnor, skriver Ulla Terliden i artikeln *Hemligheter. Våld mot kvinnor i staden.* Det är ingen tillfällighet att det är så. Förutsättningarna för våldshandlingar är inbyggda i städernas sociala och rumsliga organisation samtidigt som själva byggnadssättet och utformningen av städerna befrämjar våld.

Arbetsdelningen mellan könen och den undervärdering av det arbete som kvinnor är hänvisade till är grundläggande egenskaper i våra nuvarande samhällen. Med inlärda färdigheter som tvätt och matlagning och inlärda egenskaper som vänlighet och hängivenhet arbetar kvinnor för män. Detta är källan till det våld som utövas mot kvinnor och som inte diskuteras i vetenskapliga publikationer om våld i städerna, och som inte tas på allvar av offentliga institutioner. Tvärtom finns en tendens att t ex rättsinstanserna överser med och försvarar mäns våldshandlingar mot kvinnor.

Det är ett välbekant faktum att många olika typer av våld utövas mot kvinnor. Ulla Terliden diskuterar främst två grundläggande former. Dels det våld som hon kallar "missaktning" och som består i att män inte respekterar kvinnors personliga integritet utan behandlar kvinnor som objekt att antasta, dels den direkta kroppsliga misshandeln i form av våldtäkter och stryk.

Dessa båda våldsformer låter sig inordnas i olika stadsområden. Missaktningen, som i sig innehåller hot om kroppslig misshandel, äger rum i den offentliga miljön, medan misshandeln sker i den privata. Detta utesluter inte att kvinnor också missaktas i den privata miljön och misshandlas i den offentliga.

Mannens territorium

Den privata miljön är hemmet. Köket och sovrummet är de platser där kvinnor oftast våldtas och misshandlas, oftast av män som de står i nära förhållande till. Den privata miljön befrämjar sådant våld, genom att den bildar en avskild och ogenomtränglig sfär i stadsstrukturen. Vad som utspelar sig inom hemmets väggar är inte iakttagbart för offentligheten. Bostäderna är männens härskarmiljö, territorier över vilka de förfogar egenmäktigt.

r följer dem och kastar fräcka ord efter dem. Dagligen upplever kvinnor missaktning av sina kroppar. Erja Lempinen

Varje fysisk misshandel föregås av en missaktning av kvinnokroppen. Dagligen upplever kvinnor missaktningen av sina kroppar och har därför tvingats utveckla strategier och förhållningssätt för att klara sig utomhus. Män visslar och tutar efter kvinnor, förföljer dem och kastar fräcka ord efter dem, betraktar dem inträngande och värderande uppifrån och ner.

Kvinnan lär sig att ignorera anmärkningar, uppskatta situationen med en snabb blick, överblicka gatan, överväga om hon skall gå över på andra sidan eller ta en annan gata. Hon lär sig att kontrollera sitt gåtempo, sin hållning och sitt ansiktsuttryck. Hon blir vid sådana tillfällen inte kroppsligt attackerad – antastningen är visuell och verbal, en uppskattning av hennes marknadsvärde.

Allt detta visar att inte heller den offentliga miljön är kvinnans territorium utan mannens tillhörighet och rörelseutrymme.

Var mans egendom

Våldet mot kvinnor har i en viss mening förvärrats under modern tid. Missaktningen existerade inte i samma utsträckning i det traditionella samhället som i det nuvarande. Kvinnor skyddades genom sin sociala härkomst och sociala ställning mot sådant våld. Endast fadern och den äkta mannen, ibland brodern eller förmyndaren förfogade över dem. Detta relativa skydd mot manliga antastare gäller dock inte för kvinnor i de lägre sociala skikten. De kunde antastas av varje man ur ett högre skikt.

Ulla Terliden ser förändringen av det patriarkaliska våldet i samband med uppkomsten av den kapitalistiska produktionsformen. När hushållsarbetet uteslöts ur viktiga ekonomiska områden deformerades detta arbete till "konsumtion" eller "kärlek" och kom därmed att

missaktas. Denna missaktning av kvinnans arbete förde med sig en tilltagande samhällelig missaktning för hennes person och därmed också för hennes kropp.

Idag riskerar varje kvinna som rör sig i den offentliga miljön att bli antastad av män ur alla sociala kategorier. Kvinnan av idag är varje mans egendom.

Stadsplanering kan inte hindra allt våld mot kvinnor, skriver Ulla Terliden, men en bättre sådan planering kan minska våldet och sätta spärrar mot det. Genom små överblickbara byggnadskomplex och inriktning på gemenskapsutrymmen kan den sociala kontrollen ökas.

I den offentliga miljön kan t ex decentraliserade kvinnohus hjälpa till att försvåra utövandet av våld mot kvinnor. Dessa skulle integreras i det sociala nätverket och planeras som självständiga kvinnoinrättningar.

Blotta förekomsten av kvinnorum som skyddsutrymmen och en kvinnooffentlighet som social kontrollinstans skulle mildra våldet mot kvinnor.

Förändring av miljön

Förslag till förändring av den offentliga miljön för att motverka våld mot kvinnor ställs också av Birgitte Gensch och Veronika Zimmer i artikeln *Våldsplatser i det offentliga rummet.* De båda författarinnorna är stadsplanererskor och har gjort en undersökning om det offentliga våldet mot kvinnor i den västtyska staden Kassel. Undersökningen har slagit fast att det finns ett samband mellan de olika formerna av våld mot kvinnor och de byggmässiga och rumsliga betingelserna på våldsplatsen.

De samhälleliga värderingarna hänvisar kvinnor till att använda den offentliga miljön antingen i sällskap med män, som skyddar dem från andra mäns

Hennes blotta närvaro på gatan nattetid innebär en sexuell provokation

angrepp, eller i målinriktade aktiviteter som inköp eller förflyttning till eller från en arbetsplats.

I en s k fritidssituation riskerar kvinnan genast att betraktas som tillåtet byte. Hennes blotta närvaro på gatan under kvälls- eller nattetid innebär en sexuell provokation.

Kvinnor har tvingats anpassa sig till detta mönster och därför utvecklat de tidigare nämnda strategierna; åtgärder som blir desto mer markerade ju mera natten nalkas.

Män förhåller sig tvärtom. De kan vistas i den offentliga miljön dygnet om utan att behöva ha något särskilt skäl för det, vilket visar att de uppfattar den som sitt territorium. Män förändrar också sitt beteende mot kvinnor enligt detta värderingssystem. I mörkret tillåter de sig, vad de under dagen på grund av härskande moralföreställningar är förbjudna att göra öppet.

Våldtäkterna är toppen på isberget av våld mot kvinnor. I BRD våldtas en kvinna var 7,5:e minut och i Kassel en kvinna varje dag. Utomhusvåldtäkterna ligger enligt Genschs/Zimmers beräkning på 30% av samtliga våldtäkter och de flesta är planerade. Av de 100 platser för angrepp mot kvinnor (antastning, våldtäkt och våldtäktsförsök) som de undersökt, ligger 80 i områden utan bostäder och därmed utan social kontroll från invånare.

Grönområden tabu

Våldsplatserna ligger i s k tertiära sektorer, dvs områden som gränsar till välupplysta och trafikerade platser, i industriområden, grönområden, tunnlar, hållplatser och byggplatser samt i prostitutionskvarter.

I "gränsområdena" antastas och våldtas kvinnor ofta på väg hem från offentliga tillställningar och kulturella inrättningar som ligger vid tätt trafikerade och upplysta gator. I industriområdena sker överfallen inte direkt vid huvudbyggnaderna utan vid avgränsande murar och häckar som skymmer sikten. Områdena kännetecknas också av ett diffust gaturum med sanerings- och ödetomter. Lugnt placerade områden liksom gator med hög biltrafik förhöjer kvinnors otrygghet. Grönområden som parker, gräsmattor och rekreationsområden i städernas utkanter och småträdgårdar är definitivt tabu för kvinnor på kvällar och nätter. Dessa områden har endast avkoppling som syfte. Kvinnor har alltså inget legitimt skäl att uppehålla sig där och betraktas därför av männen som tillåtet villebråd.

Gångtunnlar är i Kassel ofta förbindelsevägar mellan innerstaden och kringliggande bostadsområden och kan inte undvikas. De hindrar genom sin karaktär en social kontroll även när de gränsar till ett bostadsområde. Hållplatser – särskilt ändhållplatser – utgör en särskild fara eftersom de ligger långt från bostadsområdena och därmed utom hör- och synhåll. Byggplatser är nattetid obelysta och oöversiktbara. De ger ofta våldsverkare möjligheter att ligga i bakhåll för kvinnor som passerar.

Tjugo procent av alla kända våldtäktsfall sker i bostadsområden. Kvinnor är särskilt utsatta för våld i byggnader där ingångarna inte ligger åt gatan, där bebyggelsen inte bildar slutna gaturum utan har stora avstånd mellan husen, i en- och tvåfamiljsområden där boningshusen skiljs från gågatan genom tät grönska. Rop på hjälp hörs inte där och insyn är ofta helt obefintlig.

Konkreta förslag

För att minska möjligheterna till våld mot kvinnor (att helt utplåna dem kan bara ske genom att patriarkatet upphävs) föreslår Gensch/Zimmer följande åtgärder:

- I "gränsområdena" bör gå- och bilgator läggas nära varandra för att möjliggöra observation och hjälp från förbipasserande bilförare. Genomgångar och infarter bör göras översiktbara och ordentligt belysta för att hindra möjligheter till gömställen och bakhåll.
- Industriområdena kan bara förändras i samband med en generellt förändrad stadsplanering.
- Grönområden kan inte göras säkra för kvinnor genom en ny planering. Ett första steg till en säkrare användning av dessa områden är att kvinnor gemensamt tar dem i besittning och därmed gör sin närvaro i dessa nattliga tabuzoner självklar. För nödvändig passering genom grönområden krävs direkta, målinriktade vägar med överblick mot belysta områden, låg och mindre rik kantgrönska och god belysning utmed gångvägen.
- Tunnlar bör spärras av under nattetid och fotgängarna integreras i gatutrafiken.
- Hållplatser måste läggas nära utpräglade nyttobyggnader som bostäder och industrier.
- Byggställen måste entydigt avgränsas från gatan genom t ex oöverkomliga spärrar och staket. Längs med byggområden måste *varje* gågata vara tillräckligt upplyst under nattetid.
- Slutligen bör bostadsområdena planeras så, att husens entréer alltid ligger åt gatan, att gaturummet återställs, att prydnadsgrönskan inte anläggs mellan bebyggelse och gågata och mellan gågata och körväg, att intilliggande friytor tydligt avgränsas från bostadsområdena och att tillräcklig belysning mynnar ut i gator och vägar.

Ovanstående ändringsförslag gäller enbart den lokala situationen. För att våldshandlingar skall kunna förhindras i någon avsevärd grad måste bostäder och arbetsplatser integreras med varandra. Kvinnors säkerhet på nattliga gator är avhängig den sociala kontrollen.

Natten förblir tabu för kvinnor

De möjligheter till våld som de tertiära sektorerna skapar, och det hot som de ständigt utgör mot kvinnor, uppehåller rådande föreställningar och minskar inte våldet mot kvinnor. Natten förblir tabu för kvinnor. En början till att upphäva detta tabu är, att kvinnor tillsammans börjar ta den nattliga offentliga miljön i besittning.

En icke-sexistisk stad

Flera av författarinnorna i *60 Arch* pekar på vikten av att närheten mellan boende och arbete återställs, eller med andra ord att den moderna skilsmässan mellan dessa levnadsformer upphävs. Ett sådant återställande är bl a ett sätt att underlätta för kvinnor att förvärvsarbeta och bli ekonomiskt oberoende. I artikeln *Hur kan en icke-sexistisk stad se ut?* ger Dolores Hayden några idéer om hur arbete och boende kan närmas till varandra.

De flesta förvärvsarbetande kvinnor vill inte upplösa privatlivet, men de vill stärka sitt ekonomiska oberoende, sitt inflytande över barnens uppfostran och få kontakt och byta erfarenheter med andra. En nyorganisering av arbete och boende kan bara uppnås, menar Dolores Hayden, genom att hemmafruar- och hemmamän (i den mån de finns) sammansluter sig och går in för en förändring av privatlivet och den offentliga ansvarigheten.

I många områden är sanering av existerande bebyggelse förnuftigare än nybyggen. Stora enfamiljsvåningar – och hus kan göras om till bostäder för två-tre familjer/ensamstående. Parklandskap kan bildas genom att flera grönområden sammanlänkas. Överflödiga garage och andra utomhusbyggnader kan göras om till gemenskapsutrymmen, informationsbyråer, livsmedelsbutiker. Gemenskapsbussar kan ersätta privatbilar.

Att upphäva separationen mellan offentlig och privat miljö måste vara den socialistiska och feministiska prioriteten under åttitalet, anser Dolores Hayden.

Sammanfattande kommentarer

Ovan refererade undersökningar och förslag utgår från västtyska och amerikanska förhållanden. Hur mycket är relevant och tillämpligt för oss?

Utan tvivel är de två våldsformerna missaktning och misshandel lika aktuella här som där. En konkret arbetsuppgift för oss är att studera vår offentliga miljö och ställa förändringskrav. Det är viktigt att vi gör klart för oss själva

och för beslutsfattarna att den offentliga miljön skall vara vårt territorium lika väl som männens.

I Västtyskland är utomhusbelysningen betydligt sämre än hos oss. Här måste vi se till att vi får behålla vår relativt goda belysning och att kommunernas energi- och pengasparande inte går ut över vår säkerhet i den offentliga miljön.

Även om fysiska förändringar kan bidra till att hindra våld mot kvinnor är sådana otillräckliga om inte det grundläggande våldet samtidigt motverkas. I detta sammanhang ifrågasätter jag artikelförfattarinnornas förklaring att hushållsarbetet som sådant är förutsättningen för detta våld. Det finns en tendens i västtysk kvinnorörelse att bortse från det som ligger under, nämligen kvinnors ekonomiska beroende av män. Detta är ett känsligt ämne i Västtyskland där alltjämt majoriteten av kvinnorna är hemmafruar.

Snarare ser jag det så här: kvinnor missaktas inte för att de utför hushållsarbete utan de utför merarbete i hushållet därför att de är missaktade och missaktningen har sin grund i att kvinnor är ekonomiskt beroende av män och därmed reducerade till sexobjekt och naturabetalda pigor.

Jag tror att det finns en annan förklaring till antastningen i den offentliga miljön än hushållsarbetets nedvärdering genom det kapitalistiska produktionssättet. Antastandet av kvinnor har knappast någonsin varit värre än i industrialismens barndom då kvinnor strömmade från landsbygden till städernas arbetstillfällen för att söka sitt levebröd. Då hade hushållsarbetet ännu inte antagit den karaktär av högst personliga tjänster åt män, som det nu har, men tiotusentals kvinnor ur allmogen hade proletariserats och mist det skydd de tidigare haft i kraft av sitt sociala stånd. Antalet kvinnor i lägre skikt ökade starkt och tillfällen till antastning blev fler och utnyttjades även av män som objektivt tillhörde samma klass, men som hade mer pengar än kvinnorna.

Ekonomiskt oberoende är viktigast

Så småningom legitimerades antastningen. Den könsmarknad som började på borgerskapets baler utsträcktes till hela den offentliga miljön och gav männen obegränsade urvalsmöjligheter. Ideologiskt underbyggdes denna legitimering med darwinistiska argument. Med kropparnas attraktion som enda kriterium för partnerval skulle den mänskliga rasen höjas. Man trodde nämligen att könsdriften är "aristokratiskt selektiv", dvs automatiskt leder de parter till varandra vars arvsegenskaper tillsammans kommer att ge bästa möjliga avkomma. Därav uttrycket "kärleksbarn".

Men vare sig samhället eller de enskilda männen var intresserade av enbart barnavling. Kvinnan måste inte bara vara "snygg" vilket enligt det darwinistiska argumentet innebär, på höjden av fruktbarhet, utan också villig att sköta barn, hushåll och passa upp mannen. Och detta kunde hon bara bli villig till om hon gjordes ekonomiskt beroende. Följaktligen var inte förutsättningen för ett fritt partnerval enligt biologisk princip, nämligen kvinnans ekonomiska oberoende ett eftersträvansvärt mål i manssamhället. "Försörjarlön" åt mannen blev bl a arbetarrörelsens krav. Till kvinnans indrivande i hemmafrurollen och merarbetet i hushållet bidrog industrins satsning på tung industri och effektiva maskiner. Arbetstillfällena minskade för kvinnor och äktenskapet blev utvägen till försörjning.

Män tror, och vet också ofta, att de direkt eller indirekt kan köpa sig sexuella och andra tjänster av kvinnor, och därför drar de sig inte för att antasta. Den viktigaste kampen är och förblir kampen för kvinnors ekonomiska oberoende av män. Och denna kamp måste gå ut på kvinnors tillgång till resurser, inte via mäns plånböcker, som t ex lön för hus-

Erja Lempinen

Den viktigaste kampen är och förbli kampen för kvinnors ekonomiska oberoende.

Våldet som är toppen på ett isberg

Tomas Södergren

Det våld kvinnor utsätts för är toppen på ett isberg men också botten i den våldshierarki som dominerar vårt samhälle.

hållsarbete, vilket vissa västtyska kvinnoorganisationer kräver, utan direkt ur den samhälleliga produktionen av varor och tjänster. Här tror jag inte på en ombyggnad av bostäderna till arbetsplatser för hushållsarbete utan istället fler billiga restauranger, hotell, taxitrafik som kvinnor dels kan arbeta i, dels utnyttja för egen del. Att bostäder och arbetsplatser närmas varandra är givetvis något att sträva efter.

Att majoriteten av kvinnor är ekonomiskt beroende av män smittar av sig så att alla kvinnor missaktas och att även självförsörjande kvinnor tar på sig markservice åt män. Först när kvinnor inte längre lever över sina egna tillgångar, (mannens intjänade tillgångar är inte kvinnans egendom förrän en skilsmässa eller dödsfall aktualiserar en delning) kan missaktningen av våra själar och kroppar upphävas. Först då kan alla kvinnor kasta av sig slavbördan av merarbete i hushållet, missaktning och misshandel.

Förslagen att kampen för en förändring av kvinnors situation i den privata och offentliga miljön skall utgå från redan tagna initiativ som kvinnohus och andra kvinnoinrättningar är en fruktbar idé som vi kan och bör använda oss av, liksom att bilda grupper med förändring av privatliv och boende som målsättning. Våldtagna och misshandlade kvinnor är legio. Det våld de utsatts för är toppen på isberget, men också botten i den våldshierarki som dominerar vårt samhälle. Och det är från botten förändringen måste ske. Det räcker inte bara att kapa toppen.

Vad är alla våra manligt styrda och dominerade inrättningar och institutioner annat än resultatet av en aktivitet som en gång för mycket länge sedan startades i de *manshus* som upprättades av oppositionella män i ett kvinnodominerat samhälle (se Efraim Brein: Mysterier och mysterieförbund Sthlm 1932)?

Som vi vet ledde denna kamp till seger. Det kan en kamp utifrån våra kvinnohus också göra.

Hjördis Levin

• *Översättning och sammanfattning av några artiklar i* ***60 Arch, Zeitschrift für Architekten, Stadtplaner, Sozialarbeiter und kommunalpolitische Gruppen*** *Dec 1981 Temanummer: Kein Ort, nirgends – Auf der Suche nach Frauen räumen.*

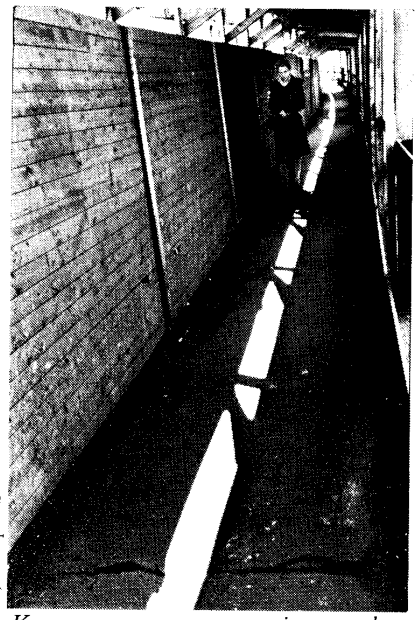

Erja Lempinen

Kommunernas energisparande får inte gå ut över säkerheten i den offentliga miljön.